

I v této otázce stojíme v naší literatuře teprve na počátku cesty. Je třeba navázat na první úspěchy současné literatury, je však třeba navázat na všechna poučení z děl bližší a vzdálenější minulosti. Uvědomme si, že právě taková klasická díla naší socialistické literatury, jako je třeba *Anna proletářka*, která je nám dnes přímo „učebnicí“ našich novodobých dějin, je ve svém nejvlastnějším dějovém jádru příběhem lásky dvou mladých pracujících lidí – a právě tento příběh je základnou, z níž vyrůstá hluboká lidská přesvědčivost a síla Olbrachtova románu. Připomeňme si také, jak hluboký kladný vliv měl třeba na nás, kdo jsme dospívali na konci třicátých let, na celý náš citový život a vývoj takový román, jako byla *Samota Křešín* či *Srdce ve vichru* K. Nového, vzpomeňme si, co pro nás znamenaly příběhy lásek mladých havířů a hutníků v *Siréně* M. Majerové, co pro nás v tomto směru znamenali Pujmanové *Lidé na křižovatce*. Stejně a ještě mnohem víc potřebuje pomoci ve všech problémech svého citového života dnešní mládež, dnešní pracující lidé. To je velký a trvalý úkol a nesplní jej ti, kdo v něm dnes vidí jen věc jakési konjunkturální poptávky. Ti ostatně, ať jde o jakoukoli otázku, nám nemohou pomoci v ničem. I zde potřebuje naše literatura smělé bojovníky za krásu a štěstí života, nikoli barvotiskové ilustrátory a konjunkturální horlivce.

(1954)

POSLEDNÍCH DESET LET V NAŠEM LITERÁRNÍM ŽIVOTĚ

Josef Hrabák

Desáté výročí našeho osvobození Sovětskou armádou, jímž byly vytvořeny předpoklady pro vybudování socialismu v naší vlasti, mělo by se stát pobídkou k tomu, abychom ve všech oblastech bedlivě zvážili, co jsme od osvobození vykonali. Tuto otázku si chceme položit i pro oblast literatury.

Neměly by ovšem smyslu samoučelné oslavné úvahy; proto se budeme snažit o kritické zamýšlení směřující k praxi, tj. pokusíme se z naší

dosavadní činnosti vyvodit závěry pro další práci; jinak bychom se pohybovali v začarovaném kruhu laciných oslavných projevů, které vidí jen kladné zjevy a jen úspěchy. Přitom však nechceme upadnout do druhé krajnosti; stejně nesprávné jako opíjet se v jubilejní chvíli úspěchy, jichž jsme dosáhli, bylo by vidět jen svoje chyby a sypat si jen popel na hlavu. Pokusíme se zvážít, jaký kus cesty jsme urazili, uvědomit si, kde jsme nyní, a podle toho si ujasnit, kudy jít dále.

Deset let v životě je krátká doba; je to krátká doba i ve vývoji naší více než tisícileté literatury. Poslední desetiletí je však mimořádně důležité pro celý náš další vývoj, neboť je prologem nové epochy, epochy socialismu. Z tohoto hlediska se chceme zamyslet i nad naším literárním životem od osvobození. Nehodláme přitom snad podat nějaký průřez literární tvorbou za toto období; náš obraz by se stal nutně schematickým a neúplným, tím spíš, že omezený rozsah této úvahy nás nutí vykonat velikou abstrakci. Proto nebudeme usilovat o rozbor jednotlivých typických děl naší literární produkce od osvobození, ale pokusíme se načrtnout, co se v posledních deseti letech změnilo v našem literárním životě. Domníváme se, že právě takovému zamýšlení nad kvalitativně novými prvky, které se v našem literárním životě vyvinuly, nám dá nejlepší perspektivu pro další cestu kupředu, za dalším rozvojem naší tvorby.

Základní změnu v našem literárním životě posledních let vidíme v tom, že se změnilo *začlenění literatury do společnosti*. Tento rozdíl je nápadný zvláště ve srovnání s literaturou mezi dvěma válkami a za okupace, ale vidíme jej i ve srovnání se staršími obdobími našeho literárního vývoje. Literatura hraje v našem životě dnes daleko důležitější úlohu, než jakou hrála kdy dříve – snad s výjimkou národního obrození (pomineme-li ovšem literaturu staročeskou). Literatura přestala být samoučelnou oblastí. Během posledních let byl obecně probojován požadavek, aby byla literatura přímo zúčastněna na problémech, které všichni musíme ve svém životě řešit. Tak jako ve všech obdobích prudkého progresivního vývoje, i dnes se literatura snaží zúčastnit boje; zabývá se otázkami, na které hledáme všichni odpověď, chce povzbuzovat i stíhat posměchem, vést i soudit, budít lásku i nenávisť, být polnicí, která volá do boje, i vavřínem, který věncí vítěze.

Z tohoto nového začlenění literatury do společnosti vyplývá mnoho dalších důsledků. Poukážeme na hlavní z nich.

V první řadě je to požadavek vysoké ideovosti literárního díla. Čtenář nechce od literatury jen zábavu, literatura mu nemá být jen narkotikem, ale pomocnicí a rádkyní v jeho životě. Souběžně s tím mizí spisovatelský individualismus a – jako ve spojitě nádobě – stoupá pocit spisovatelovy odpověd-

nosti, resp. jeho odpovědnost se rozšiřuje. Spisovatel se necítí odpovědným již jen sám sobě, svému „uměleckému svědomí“, ale cítí svou odpovědnost ke čtenáři. Proto se také jeho odpovědnost neomezuje jen na uměleckou formu jeho díla beze zření k obsahu; měřítkem hodnoty jeho díla není již nějaká abstraktní krása odtržená od života, jak tvrdili spisovatelé a teoretikové upadající buržoazie, ale to, jak jeho dílo pomáhá našemu boji za uskutečnění socialismu. Tím ovšem spisovatelova odpovědnost nebývale roste, neboť je to odpovědnost všemu našemu lidu, a to se promítá i ve zvýšených nárocích na uměleckou formu díla. Vysoká ideovost nemá tedy za důsledek zanedbávání stránky formální, jak by se mohlo zdát (a jak nepřátelé socialistického realismu rádi tvrdívají), nýbrž je tomu naopak.

Vysoká ideovost literatury se projevuje nutně jako její političnost. I na ni se díváme nově. V političnosti slovesného díla nevidíme již degradaci jeho spisovatele, jako to viděli mnozí ještě před nedávnem. „Služebnou“ literaturu dnes již nikdo nepokládá za umělecky méněcennou, než je literatura samoučelná; právě naopak, spisovatel je dnes hrdý na to, že může a dovede svým dílem přispívat k budování socialismu. Proto také služebnost literatury (mám-li již použít tohoto slova) necítíme jako omezení spisovatelovy svobody, ale vidíme v ní záruku toho, že spisovatel nestojí mimo společnost jako netečný divák, ale že se stal důležitým společenským činitelem.

Pro toto pojetí literatury se rozplynuly jako jarní sníh všechny -ismy, jimiž se to v buržoazních literaturách jen hemží. Není pro ně místa v našem literárním životě. Místo tříště všelijakých směrů a směrečků nastupuje jako jediná metoda socialistický realismus. Literární praxí posledních let bylo přitom i v naší literatuře prokázáno, že výlučné postavení socialistického realismu jako jediné správné tvůrčí metody neznamená žádné ochuzení literární tvorby po stránce umělecké a že právě socialistický realismus dává umělci naprostou volnost ve výběru uměleckých prostředků.

Souběžně s požadavkem vysoké ideovosti díla a s požadavkem odpovědnosti spisovatele k jeho čtenářstvu byla probíhána otázka spisovatelova světového názoru. V epoše budování socialismu není myslitelný slovesný tvůrce, který by neměl vědecký světový názor. Proto se mění i vztah bezpartijních spisovatelů ke komunistické straně. Dnes si uvědomují, že komunistická strana je i jejich stranou a že o ně pečuje stejně jako o spisovatele komunisty.

Cesta k tomuto pojetí nebyla ovšem lehká a neobešla se bez omylů a nevedla bez zákrutů. Bylo třeba vést úporný boj o duši spisovatele, aby mohl spisovatel bojovat o duši čtenáře, aby se mohl stát inženýrem lidských duší. Bylo třeba probíhat správnou linií a podpírat ty, kteří kolísali. Bylo třeba získat ty, kteří dosud nevěřili. Často šlo o dlouhý přerod

plný tvůrčích krizí, často šlo o přerod velmi bolestný, protože znamenal přeměnu celého člověka. Ale tento boj v nás, který musel každý vybojovat proti svým vlastním přežitkům, byl veden s úporností. Proto nemohl skončit jinak než vítězně; i když nepochybně najdeme dosud mezi spisovateli některé přežitky, každý ví, kde je jeho místo. A to je zárukou, že bude se svými přežitky bojovat a že nad nimi zvítězí. Vždyť ten, kdo hledá pravdu, musí nakonec dojít k vědeckému světovému názoru, tím spíše, že nám správnou cestu ukazuje komunistická strana a velký příklad literatury sovětské.

Stejně bolestně jako boj o socialistický obsah literatury probíhal boj s formalismem, který byl s bojem o socialistický obsah literatury souběžný a byl vlastně jeho součástí. I zde jsme však měli vydatnou pomoc v literární praxi i teorii sovětské. Velikost této pomoci namnoze dnes ještě ani nedovedeme ocenit.

Neděláme si ovšem iluze, že boj o socialistický obsah literatury a boj proti formalismu je skončen. Stále ještě nacházíme přežitky v dílech spisovatelů i kritiků. Přesto však se domníváme, že boj je rozhodnut, z čehož ovšem neplyne, že bychom se měli ukolébat a přestat být ostražití.

Další požadavek, který vyplývá z nového začlenění literatury do společnosti, je požadavek lidovosti literatury. I v této otázce se vyjasnilo. Dnes již nikdo nepochybuje o tom, že literatura musí mít co nejširší společenskou základnu, a že nemá proto smysl psát literární dílo pro úzké a vybrané publikum. Nikdo si také nebude zakládat na tom, že mu rozumí jen několik zasvěcenců, a nikdo se nebude dívat na dílo obecně srozumitelné jako na dílo umělecky méně hodnotné.

Ani boj o toto pojetí nebyl snadný. Byl veden od samého osvobození. Již na konci května 1945 mluvil o tomto problému Z. Nejedlý v pražské Lucerně na večeru kulturních pracovníků a řekl mimo jiné tato slova: „Potřebujeme znovu masovou kulturu, kulturu pro široké masy národa, jako jsme ji měli v době obrození. Potřebujeme kulturu, která by sjednotila národ a nerozbíjela jej v kulturní kasty.“ Jsme sice ještě daleko od úplného uskutečnění tohoto požadavku, který byl vytyčen Nejedlým před deseti lety, ale dnes jsme již všichni přesvědčeni o jeho správnosti, dnes všichni v něm vidíme svůj cíl. Ujasnění cíle nám samo pomáhá hledat cesty k němu. A tak je přínosem už to, že požadavek lidovosti literatury je dnes samozřejmostí.

Nejnápádnějším měřítkem rostoucího významu literatury v našem životě jsou poměry na knihkupeckém trhu a nakladatelská praxe. Nikdy nevycházely knihy v tak vysokých nákladech jako dnes. Náklad sbírky veršů nebo povídek nepřesahoval často tři sta výtisků, naklad tisíce výtisků byl pokládán již za vysoký. A dnes? Tiskne se v desetitisících a po-

ptávka stále stoupá. A to je zároveň jeden z ukazatelů, kteří nám ukazují, že je cesta naší literatury správná, že spisovatelé opravdu mají svým čtenářům co říci a že čtenáři jejich hlasu rádi naslouchají.

Pro toto těsné sepětí literatury s požadavky života roste i spisovatelův význam ve společnosti. Nejenom že zájem čtenářů o literaturu je daleko širší i hlubší než kdykoli dříve, ale roste i zájem čtenářů o spisovatele samé, což je vidět např. z diskusí o knihách a z besed se spisovateli, které se uskutečňují stále častěji a které probíhají za stále širší i živější účasti. Dále svědčí o novém místě, které spisovatel zaujímá ve společnosti, mizení tzv. generačního problému a nově se rýsující poměr mezi spisovatelskou praxí a literárněvědnou teorií.

Otázka generačního problému, která tolik zajímala měšťáckou literární historií, že na ní dokonce budovala periodizaci literárního vývoje, je dnes vyřešena literární praxí. Dnes již není „starých“, kteří by stáli v literatuře proti „mladým“. Pro tento zjev je přímo symbolické, že právě spisovatelé, kteří již měli za sebou bohatou literární činnost, vydávají svá nejlepší díla po osvobození, ať je to Pujmanová, Nezval, Biebl, V. Závada nebo Řezáč, a generace mladší, představovaná např. Drdou a Kainarem, stejně jako generace nejmladší, řadí se k nim úplně harmonicky.

Setřetí rozdílů mezi „mladými“ a „starými“ je nápadné i po stránce formální. Čteme-li nová díla spisovatelů generace starší nebo mladší, nejsou patrné žádné „generační“ rozdíly v jejich umělecké formě. Ne že by snad vznikala uniformita a spisovatelé ztráceli svou individualitu – každý spisovatel zůstává svůj, ale přitom necítíš, že by starší spisovatel užíval zastaralých formálních prostředků. Je to proto, že všichni stojí v jedné bojové linii, všichni stejně reagují na světové i domácí události, všichni usilují o lepší svět a rvou se o duši českého člověka. Proto i ta hluboká příbuznost formálních prostředků.

Cíl našich nejlepších spisovatelů se shoduje s cílem všeho lidu, není mezi nimi rozporu. Spisovatel již dávno nestojí proti společnosti. Právě proto se literatura stává opět záležitostí celého národa. Má nám všem co říci, jak tomu bývá v obdobích, kdy jde vývoj rychle kupředu.

Pokud jde o nový poměr mezi literární vědou a literární praxí, vidíme, že dnes literární věda nabývá nového obsahu: vědec se nesoustřeďuje na řešení abstraktních problémů, ani se neuchyluje do ulity literární historie řešící problémy vzdálené dnešku, ale poetika i literární historie směřuje k přítomnosti a vědou se stává také kritika. A to se odráží i v zájmu spisovatelů samých o teoretické problémy. Poměr spisovatelů ke kritice je sice ještě nejednou nevráživý, kritika sama často tápe a neměří, nedovede měřit vždycky spravedlivě a všem stejnou mírou, ale pro tyto vady

nesmíme přehlížet veliký zisk, který přináší úsilí o spolupráci literární vědy se spisovatelskou praxí. Dnešní spisovatel již nepohrdá teoretickými úvahami o své tvorbě a ke své práci přistupuje jinak, připraveněji, než k ní přistupoval dříve. Je probojován nový názor na spisovatelovu práci. Spisovatel již nevěří, že by jeho tvorba měla mimorozumové, iracionální kořeny. Nevěří na nějaké „vnuknutí“, které přichází znenadání bez účasti a kontroly rozumu jako zvláštní dar – ale ví, že jeho tvorba je především *práce* – práce jako každá jiná (i když vysoce kvalifikovaná), při které není nikomu nic dáno zadarmo. Spisovatel nespolehá proto na iracionální prvky ve své tvorbě, ale tvoří z hlubokého poznání zákonů vývoje společnosti. Způsob jeho práce se tak přibližuje způsobu práce vědecké.

Naše literatura není ještě tak daleko, jak daleko by býti mohla a jak daleko by býti měla. Pořád ještě vycházejí díla průměrná a podprůměrná. I když máme vedle nich díla, která snesou měřítko velmi přísné a která nás dobře reprezentují i za hranicemi, pořád ještě jich není tolik, aby vyvážila díla průměrná a aby stačila poptávce čtenářstva, které klade na literaturu stále vyšší požadavky.

Naše literatura bude muset řešit ještě mnoho obtíží a neděláme si iluze, že jsou to obtíže malé a že budou překonány snadno. Nehledě k tomu, že stále ještě máme daleko méně mistrovských děl, než kolik bychom jich potřebovali, nesmíme si zastírat, že literatura stále ještě nevede – aspoň nevede vždycky – a stále ještě se opoždjuje vývoj literatury za vývojem hospodářské základny. Nesmíme si také zastírat, že stále ještě není dosti vyvážen poměr literatury a kritiky, že kritika je často ve chvostu a literární praxe ji nedoceňuje.

To všechno však není důvodem k pesimismu. Právě rozbor kvalitativně nových prvků v našem literárním životě, na které jsem poukázal, nám dává dobré vyhlídky do budoucna. Protože se podstatně změnilo samo postavení literatury v životě a v nejdůležitějších teoretických otázkách se vyjasnilo, není již předpokladů pro vznikání nějakých škol nebo školiček pěstujících samoučelnou a únikovou literaturu. Naopak jsou tu všechny předpoklady, aby se v příštích letech vyvinula bohatá, vysoce ideová realistická tvorba, na kterou bychom mohli být hrdi. Vždyť spisovatel, který si uvědomuje odpovědnost své práce, který o své práci teoreticky přemýšlí a který správně chápe své místo ve společnosti, je zárukou, že naše literatura přemůže všechny obtíže, před kterými stojí a s nimiž se potýká.

(1955)